

Pozsony Ferenc

ISTORIE ȘI MEMORIE. VEHICULĂRI SIMBOLICE ÎN SPAȚIUL PRIVAT

Cercetările în domeniul antropologiei istorice și vizuale au îmbogățit nu numai tematica și metodologia istoriei, ci și a etnografiei. Treptat, accentul s-a mutat de la marile evenimente istorice la viața cotidiană și de la personajele istorice proeminente, la viața de toate zilele a omului obișnuit. De fapt, antropologia vizuală cercetează tocmai cu ce obiecte vizuale se înconjoară persoanele în microlumea lor și cum acest mediu exprimă identitatea proprie și sistemul de valori.¹

De mai multe decenii, interesul etnografilor maghiari s-a concentrat asupra memoriei și conștiinței istorice a unor comunități țărănești.² Cercetătorii au efectuat importante interpretări de texte, în urma cărora s-au conturat figurile eroilor istoriei naționale maghiare (de exemplu: Árpád, regele Sfântul Ștefan, Matei Corvin, principele Endre Báthory, Ferenc Rákóczi al II-lea, Lajos Kossuth, Sándor Petőfi, Sándor Rózsa etc.) în textele basmelor, legendelor și baladelor. Rezultatele de până acum sugerează că în memoria poporului maghiar este destul de redus numărul acelor personalități istorice ce apar și în folclorul oral. Pe lângă narațiunile din tradiția orală, spațiul de viață (locuințele familiilor țărănești) păstrează însă nenumărate obiecte ce sunt în strânsă legătură atât cu istoria națională, cât și cu cea privată (familială).³

Pe parcursul cercetărilor pe teren efectuate din 1996 în Zăbala, am căutat răspuns la întrebarea cum au trăit oamenii obișnuiți marile evenimente istorice ale secolului nostru și ce din istoria națională maghiară își reprezintă ei cu ajutorul imaginilor, în sfera privată (în locuințe). Rezultatele parțiale ale acestor cercetări ale noastre le-am prezentat în cadrul unei expoziții și consfățuirii profesionale în primăvara anului 1998, la Cluj Napoca.

În aceste cercetări am observat că reprezentările legate de secolele vechi (sec. X–XVI.) ale istoriei naționale maghiare lipsesc aproape în totalitate din interiorul locuințelor; am găsit însă material vizual demn de a fi luat în seamă despre lupta pentru independență condusă de către principele Transilvaniei Ferenc Rákóczi al II-lea, despre revoluția din 1848 și în legătură cu primul război mondial.

---

¹ vezi: Kunt, 1987. 1–47.

² Kósa, 1980.

³ vezi: Fogarasi, 1994.

Referitor la aceste imagini, epoca luptelor dintre oastea lui Rákóczi și trupele austriece este evocată în Zăbala de un modest material vizual ce decorează pereții camerelor de oaspeți mai ales la familiile de agricultori și la intelectualii protestanți. În general, tematica seriei de imagini preferată și în zilele noastre este cea referitoare la momentul în care Ferenc Rákóczi al II-lea își ia rămas bun de la soție. Curiozitatea acestei imagini sentimentale este faptul că la picioarele principelui care își ia rămas bun de la soția sa, de obicei observăm un câine. Aceeași emblemă cu câine apare în ilustrațiile naive (de un gust îndoielnic) ce existau în epocă și care în general eternizau despărțirea unui husar de iubita lui. Conform amintirilor informatorilor mei, aceste tablouri au ajuns în casele familiilor din Zăbala prin comercianți ambulanti. În aceeași serie de elemente vizuale, la o familie de agricultori din sat apare o plachetă care îl reprezintă pe Ferenc Rákóczi al II-lea împreună cu căpeteniile lui mai importante. În afară de tablourile amintite, tot ca elemente simbolice sunt păstrate și monedele emise în epoca lui Rákóczi, așa numitele „*libertás(ok)*“, și care fac și azi parte din comoara „prețuită“ a multor familii.

În interiorul locuințelor, un număr mare de ilustrații se referă la revoluția din 1848. Aceste amintiri vizuale le-am găsit în special în locuințele intelectualilor reformați (profesori, învățători, notari de odinioară), dar ele sunt prezente și în casele agricultorilor mai emancipați. Dintre personalitățile marcante din epocă, putem găsi de asemenea, tablouri cu István Széchenyi, Lajos Kossuth, Sándor Petőfi și Áron Gábor. Am găsit în locuințele din sat o serie de imagini care au fost făcute de editura de cărți și tablouri din Budapesta a lui Aladár Székely la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru. Aceste tablouri mari și colorate eternizează evenimentele și personajele mai importante ale revoluției maghiare și ale luptei pentru independență.

Din această configurație de tablouri se bucură și azi de popularitate stampa în ulei *Talpra magyar. 1848. márczius 15.* (Ridică-te maghiare. 15 martie 1848.), pictat de către László Bellony. În partea inferioară a tabloului pot fi citite următoarele nume: János Damjanich, generalul József Bem, contele Lajos Batthányi, Sándor Petőfi, Lajos Kossuth, precum și întregul text al poeziei *Nemzeti dal* (Cântec național) semnat de către Sándor Petőfi. Al doilea tablou al ciclului poartă titlul de *Kossuth Lajos búcsúja a hazától* (Ultimul rămas bun către țară, al lui Kossuth Lajos. Titlul celui de-al treilea tablou este *A tizenhárom aradi vértanú 1849. október 6.* (Cei treisprezece martiri de la Arad, 6 octombrie 1849.) Sub tablou se pot citi numele martirilor de la Arad, precum și următoarele două fragmente de text:

1. *Strămoșii au inclus cruce în stema de stat a patriei maghiare dobândite cu sânge, care și azi este țară, dar nu este stat.*

2. *Iar Arad este Golgota maghiară. Să fie fiecare bucată a pământului sfințită cu moartea martirilor pentru libertatea patriei în iubirea, dragostea pentru libertatea patriei, precum să fie confirmat prin încercările de virtuți*

cețățenești în victoria libertății maghiare, așa cum prin marcarea credinței a fost adevărată în victoria religiei creștine, că simbolul învierii este crucea. Ploșenia națiunii să fie aducere aminte intru credință pentru datoria față de libertatea patriei maghiare, pentru care acești eroi martiri și-au dat viața. – Amin. Kossuth Lajos.

Grupa a doua a amintirilor vizuale existente în legătură cu evenimentele din 1848 este alcătuită din obiecte de ceramică și sticlă. La începutul secolului XX, pereții multor locuințe au fost decorate cu farfurii adânci și colorate. În ultimele decenii, o mare parte dintre acestea au fost cumpărate de către comercianții de obiecte vechi și de către romi. În unele case există păstrate și astăzi farfurii adânci pe care se poate vedea inscripția: *Kossuth-címer* (stema Kossuth), *Talpra magyar* (Ridică-te maghiare), *Éljen a szabadság* (Trăiască libertatea). În nenumărate locuințe din Zăbala am găsit de asemenea plachete care cerebrează figura lui Áron Gábor și Sándor Petőfi și care au fost confecționate într-o fabrică din Târgu Secuiesc.

Am observat și în prezent că mai ales familiile de agricultori păstrează cu precauție și grijă printre filele Bibliiei bancnotele Kossuth, emise în timpul revoluției și luptei pentru independență, iar în cărțile de psalmuri ale familiilor reformate am găsit panglicile tricolore (roșu, alb, verde) care au fost brodate imediat după înfrângerea luptei de independență din 1848, de mâini grijulii de fete.

În România anilor post 1968 (Revoluția de la Praga) a urmat o perioadă de destindere în plan ideologic. Bătrânii din sat aminteau în secret în acei ani, cum că la clopotarul catolic era ascuns în plapumă un steag din 1848. Acest steag a fost scos în primăvara anului 1990 și s-a defilat cu el în spațiul public cu ocazia diferitelor evenimente politice și bisericești. Cu acest steag, catolicii din Zăbala au defilat în satul învecinat, Imeni, la hramul bisericii acestui sat. Românii din sat au considerat această manifestare drept o provocare și în zorii zilei următoare, persoane manipulate au dat foc la sacristia bisericii catolice, dar steagul nu a fost distrus de foc. După aceste incidente, steagul ce amintea de evenimentele din 1848, a fost din nou ascuns și conducerea bisericii nu a fost de acord să îl trimită la expoziția din primăvara anului 1998, organizată la Cluj Napoca.

Cultul anului 1848 a fost ținut în viață de nenumărate ediții tipărite. De exemplu, amintim un album Kossuth care în deceniile de după al II-lea război mondial (în lipsa manualelor de istorie în limba maghiară) a trecut din mână în mână, de la generație la generație.¹ Bunicii au întărit „adevărată” identitate istorică maghiară a nepoților lor.

În rândul obiectelor din interiorul locuințelor din Zăbala multe imagini sunt legate de familia imperială habsburgică din Austria și de prima perioadă a primului război mondial. Stampele colorate, redactate la Budapesta și

¹ Sas (fără dată); Jókai-Bródy-Rákosi, 1894.

Viena întruchipează în primul rând familia imperială a Habsburgilor, pe reghina Elisabeta dar și familia imperială germană.

Printre obiectele păstrate cu grijă de către familiile maghiare și române din sat se numără și ilustrate militare din primele decenii ale secolului nostru, prezentând fotografiile cu husari sau infanteriști și diplome de lăsare la vatră, toate asociate cu simboluri austriece. De altfel, portretele membrilor familiei Habsburg sunt păstrate și pe alte nenumărate obiecte: farfurii din sticlă sau ceramică, pahare, căni etc.

Pe pereții caselor familiilor de agricultori, printre portretele membrilor familiei, domină fotografia de soldat a bunicului ce capătă dimensiuni istorice. Prin acest fapt, strămoșii familiei sunt „supraevaluați“ atât în ochii urmașilor, cât și în cei ai privitorilor.

După primul război mondial, au apărut și în locuințele familiilor de români ilustrate colorate, cu fotografiile lipite, ce justificau serviciul militar, dar acestea prezentau imagini ale familiei regale române (Ferdinand și Carol), precum și simbolurile naționale ale românilor.

Fotografiile de militari făcute în timpul celui de al II-lea război mondial sau înfățișarea lui Horthy Miklós și-au găsit locul pe pereții locuințelor din Zăbala doar pentru scurt timp. După intrarea trupelor române în zonă, în septembrie 1944, cele mai multe familii au ars fotografiile guvernatorului. Fotografiile trimise de soldații care luptau pe frontul rusesc în timpul războiului mondial au fost și ele ascunse în cutiile de scrisori și ilustrate.

În deceniile de după cel de al II-lea război mondial, din imaginea marilor personalități din viața politică și socială a timpului, foarte puține au ajuns pe pereții locuințelor sătenilor. Cei din Zăbala își aduc aminte și azi răsând despre acei gospodari mai săraci și de meseriașii de stânga, care au făcut parte în 1918–19 din brigada roșie din Rusia (ca ostatici sau au participat la revoluția din 1919 de la Budapesta) și care în 1945 și-au pus la căpătâi fotografia lui Lenin sau Stalin. Cei mai mulți au aruncat fotografiile care înfățișau „sfinții roșii“ atunci când propaganda naționalistă a conducătorilor comuniști s-a amplificat.

În Zăbala, locuințele familiilor de catolici maghiari și ortodocși români sunt și azi decorate în mare parte cu imagini religioase. La familiile protestante, domină tablourile cu evenimentele importante ale trecutului național și eroii acelor timpuri. În interiorul locuințelor catolice și în zilele noastre stampele colorate, legate de sistemul de credință creștin sunt în majoritate așezate lângă alte obiecte de natură religioasă, spre exemplu: crucifixe, rozalii, ament sfințit, statuete ale lui Isus și Maria, sau așa numitele sticle de răbdare, sfeșnice, opaite veșnice, etc.¹

Din informațiile deținute (în special amintirile subiecților intervievați), în locuințele familiilor din Zăbala, atât ilustratele familiale, cele istorice și

---

¹ Szilárdfy, 1995; 1997.

religioase, precum și tablourile colorate au apărut în număr mare în special la sfârșitul secolului al XIX-lea. Datorită acestor reprezentări vizuale, viziunea agriculturilor, meșteșugarilor și intelectualilor privind decorarea locuințelor s-a schimbat în mod radical. Dacă până în a doua parte a secolului trecut, decorațiile interioarelor de locuințe au fost mobilele pictate cu motive stilizate, înflorate (de exemplu lăzi de zestre, colțare) și textilele colorate, după jumătatea secolului al XIX-lea, acestea au fost înlocuite de fotografiile de familie, stampele colorate, istorice sau religioase. Odată cu schimbările culturale ce au urmat procesului de modernizare, familiile din Zăbala au introdus un limbaj și un sistem vizual necunoscut până atunci. Această nouă „colecție“ de elemente vizuale s-a integrat organic în noul sistem al camerei de oaspeți, care reflectă sistemul de valori țărănesc tradițional. Tablourile, imaginile colorate introduse mai nou, au ajuns în *colțul cultic* din trecut, deci pe perețele cu multiple funcții accentuate, lângă oglinzi și geamuri. În cazul familiilor catolice, acestea apar cel mai frecvent lângă imaginile și obiectele sacrale; mai nou se poate observa că în zona televizorului color elementele vizuale amintite încep să se înmulțească. Lumea imaginilor construite în acest mod exprimă pe de o parte o identitate bine definită, pe de alta parte exprimă cu ajutorul instrumentelor simbolice, viziunea familiei asupra lumii.¹

La mijlocul secolului al XIX-lea, din locuințele familiilor din Zăbala au dispărut treptat mobilele pictate cu motive florale. În camerele de obicei simple, au apărut mobilele burgheze la modă. Odată cu moda mobilierului de o singură culoare, fotografiile de familie au început să domine pe pereții camerelor de oaspeți. Acestea se aseamănă într-un fel cu galeria de tablouri aristocrată, deoarece aceste fotografii de mare mărime, înrămate și acoperite cu sticlă, realizate în atelier sau acasă, fortifică memoria familială. Totodată, mai apare câte o fotografie despre un strămoș ce a avut succes, care a întemeiat cândva averea familiei și/sau un status social superior, cu care a exprimat tradiții interiorizate, aspirații și mituri ale rudeniilor.

În Zăbala am găsit de asemenea în locuințele multor familii fotografii de grup despre asociații cu caracter civil; după părerea noastră, fotografiile despre asociația de pompieri, de suflători, de cântători, de artă dramatică, de gospodari, de sport și de femei dincolo de exprimarea identității de grup, sugerează univoc că sătenii s-au alăturat procesului civilizator maghiar și își reprezintă aceasta cu ajutorul elementelor vizuale.

Pereții decorați cu tablouri oglindesc în mod univoc schimbările politice și de putere din ultimele o sută de ani. La sfârșitul secolului al XIX-lea, în locuințele din Zăbala s-au răspândit imagini legate de lupta pentru independență condusă de Rákóczi precum și cele legate de revoluția din 1848, ce au reprezentat în primul rând atât memoria istorică a familiilor maghiare, cât și identitatea națională civică maghiară. La sfârșitul secolului trecut și înce-

¹ Kunt, 1995.

putul acestui secol, lângă imaginile care reprezentau luptele și mișcările pentru independență, au apărut și stampele colorate și obiectele care evocă Habsburgii. Portretele reginei Elisabeta și împăratului Franz Iosif de pe ne-nunțate farfurii sunt înconjurate de culorile naționale maghiare, sau lângă imaginile lor de pe paharele de vin a apărut înscripția *Aldás a magyarra* („Binecuvântare maghiarilor“). Am amintit aici că majoritatea imaginilor legate de primul război mondial au fost decorate cu simbolurile dinastiei Habsburgilor. În cele două decenii posterioare pactului de la Trianon, puterea română nu s-a implicat în sfera privată a familiilor din Zăbala, în lumea obiectelor din locuințe, astfel încât acestea au rămas neatinse până la sfârșitul celui de al II-lea război mondial.

Începând din 1944, propaganda naționalist-comunistă din România s-a accentuat (mai ales pe vremea culacilor și a colectivizării), și datorită acesteia, de pe pereții caselor familiilor maghiare au dispărut atât imaginile legate de istoria națională maghiară, cât și cele cu familia imperială austriacă. Este interesant faptul că în ciuda propagandei comuniste, pe pereții goליți au rămas totuși tablourile cu aspect religios și fotografii legate de evenimentele importante ale familiilor. De la sfârșitul anilor 1960, în locuințele familiilor tinere nu au mai fost prezente reprezentări ale istoriei familiale sau ale personajelor biblice. În deceniile de după colectivizare, în camerele de oaspeți și-au găsit locul doar fotografiile de familie realizate la nunți, care ulterior au fost mărite și colorate. De obicei, lângă acestea au fost așezate fotografiile copiilor născuți mai târziu, mărite și colorate până în momentul în care deveneau greu de recunoscut.

După schimbările din 1989 din România, tablourile din locuințele familiilor din Zăbala au fost din nou rearanjate. Au reapărut imaginile păstrate cu grijă de către bunici, dar pe pereții camerelor de oaspeți au ajuns doar după o selectare corespunzătoare. Chiar și în zilele noastre, imaginile legate de 1848, fotografiile despre asociațiile civile, precum și despre strămoșii de succes ai familiei, ilustrațiile și fotografiile militare făcute în timpul primului război mondial se bucură de popularitate și prestigiu. Această tendință se poate observa în special la acele familii tinere sau de vârstă medie, care provin din familii cândva intelectuale sau înavuțite, care în deceniile de după al II-lea război mondial au decăzut în ierarhia socială și care lucrează de exemplu ca meșteșugari în întreprinderile industriale din orașele apropiate (Târgu-Secuiesc sau Covasna).

Demn de menționat este și faptul că imaginile legate de Monarhia Austro-Ungară au rămas în continuare în poduri, unde au fost ascunse după 1944. În procesul de rearanjare al tablourilor au fost reevaluate și re poziționate și stampele colorate legate de personaje biblice. Din camerele de oaspeți reprezentările religioase au fost mutate în camerele de locuit, în bucătării și în zilele noastre în primul rând generația mai în vârstă trăiește cu ele.

BIBLIOGRAFIE

FEJŐS, Zoltán

1991 Magyarok Chicagóban 1900–1935. Történeti fotoesszé. (Maghiari în Chicago 1900–1935. Fotoeseuri istorice.) In.: *Janus* VIII. 3.

FOGARASI, Klára

1994 *Családi körben. Fotográfiák a századelő falusi Magyarországról a Néprajzi Múzeum fényképgyűjteményéből.* (În cerc familial. Fotografii despre Ungaria rurală de la începutul secolului din colecția de fotografii a Muzeului Etnografic.) Budapest

JÓKAI, Mór – BRÓDY, Sándor – RÁKOSI, Viktor (Red.)

1894 *Ezernyolcszáznegyvennyolcz. Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története képekben.* (Omieoptsutepatruzecișiopt. Istoria luptei pentru independență maghiare din 1848–49 în imagini.) Budapest

KÓSA, László

1980 *Megjártam a hadak útját. A magyar nép történeti emlékezete.* (Am parcurs drumul oștirilor. Memoria istorică a poporului maghiar.) Budapest

KUNT, Ernő

1987 *Nép-rajz és foto-antropológia. Vizualis antropológiai jegyzetek paraszti használatú fényképekről.* (Etnografie și fotoantropologie. Adnotații de antropologie vizuală despre fotografiile de întrebuintare țărănească.) *Ethnographia* XCVIII. 1-47.

1995 *Fotoantropológia. Fényképezés és kultúráváltás.* (Fotoantropologie. Fotografiere și schimbare de cultură.) Miskolc–Budapest

SAS, Ede

é. n. (fără dată) *Legendás idők legendás hőse. Kossuth Lajos élete.* (Eroul legendar a unor timpuri legendare. Viața lui Lajos Kossuth.) Budapest

SZILÁRDFY, Zoltán

1995 A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből. I. 17-18. század. (Icoanele vieții spirituale private din colecția autorului. vol.I. secolul 17-18.) In.: *Devotio Hungarorum* 2. (Red. Barna Gábor) Szeged

1997 A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből II. 19-20. század. (Icoanele vieții spirituale private din colecția autorului. vol. II. secolul 19-20.) In.: *Devotio Hungarorum* 4. (Red. Barna Gábor) Szeged